

Samenvatting Tussenmeting Monitor-en evaluatieonderzoek subsidieregeling ‘versterking samenwerking lerarenopleidingen en scholen 2013-2016’

Ditte Lockhorst
Angela de Jong
Ineke van den Berg
Karin van Look

Universiteit Utrecht

Oberon
onderzoek | advies

1 De tussenmeting in vogelvlucht

Dit rapport beschrijft de resultaten van de tussenmeting uit het meerjarig monitor- en evaluatieonderzoek naar de subsidieregeling 'versterking samenwerking lerarenopleidingen en scholen 2013-2016'. Binnen de regeling gaat het om het versterken van de samenwerking, in het bijzonder ten aanzien van de vier thema's: 'opbrengstgericht werken', 'verschillen tussen leerlingen', 'ouderbetrokkenheid', 'pesten', alsook ten aanzien van de begeleiding van startende leraren. Het betreft een complex onderzoek. In totaal is inmiddels aan 64 samenwerkingsverbanden subsidie toegekend, over drie sectoren: po (N=35), vo (N=19) en mbo (N=10), die allemaal verschillen in hun startsituatie. In de beginmeting zijn deze verschillen beschreven. Dit rapport beschrijft de stand van zaken na anderhalf jaar samenwerking.

In dit hoofdstuk worden de hoofdlijnen aangegeven van de opzet, uitvoering, respons en resultaten van de tussenmeting.

1.1 Opzet, uitvoering en respons

Voor het onderzoek is op basis van de theorie over samenwerking (zie rapport beginmeting hoofdstuk 3) en in overleg met de opdrachtgever een set onderzoeksvragen geformuleerd. De hoofdvragen van het onderzoek zijn:

1. Hoe ontwikkelt zich de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen in het algemeen en hoe ontwikkelt de samenwerking zich op de onderwijsthema's?
2. Hoe ontwikkelt zich de tevredenheid van betrokkenen op aspecten van opleiden en begeleiden?
3. Hoe ziet de vaardigheidsontwikkeling er uit van studenten/startende leraren/praktijkbegeleiders?

Om de situatie van de samenwerkingsverbanden gedurende de subsidieperiode in kaart te brengen is een digitale *vragenlijst* ontwikkeld en uitgezet onder vier doelgroepen die betrokken zijn bij de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen:

1. De projectteams van de samenwerkingsverbanden.
2. De lerarenopleidingen (directie, opleiders/mentoren).
3. De scholen (praktijkbegeleiders, directie, bestuur).
4. De studenten en startende leraren.

Er zijn twee versies van de vragenlijst ontwikkeld. In de dataverzameling is onderscheid gemaakt tussen de direct betrokkenen van elk samenwerkingsverband bij het project (de projectteamleden) en de minder direct betrokkenen (de niet-projectteamleden). De leden van de projectteams zijn actief bij de samenwerking betrokken en hiermee de aangewezen doelgroep om vragen over de samenwerking te beantwoorden. Zij kunnen beschouwd worden als uitvoerders (aanbiederperspectief), terwijl de respondenten van scholen en opleidingen zicht hebben op de resultaten/veranderingen die plaatsvinden in de opleiding en begeleiding op de thema's als gevolg van de uitvoering van de projecten (gebruikersperspectief).

Deze vragenlijst is bij deze tussenmeting voor de tweede keer afgenomen.

Daarnaast zijn bij deze meting voor het eerst ook *interviews* gehouden met vertegenwoordigers uit alle doelgroepen van tien samenwerkingsverbanden, deze zijn geselecteerd op basis van de uitkomsten van de vragenlijst.

Een derde informatiebron die we bij deze meting hebben gebruikt zijn de *verantwoordingsrapportages* die de samenwerkingsverbanden in het kader van hun voortgangsrapportage hebben moeten aanleveren bij DUO.

In totaal hebben bij de tussenmeting 325 respondenten de vragenlijst voor de leden van de projectteams ingevuld (bij de beginmeting was het aantal respondenten 293). De vragenlijst voor niet-projectteamleden is ingevuld door 3444 respondenten (bij de beginmeting was het aantal respondenten 2661).

Van de respondenten uit de groep 'projectteam' werkt ongeveer 58% op een school en 33% op een lerarenopleiding, de overige 9% vervult een functie als expert, onderwijsadviseur e.d. Ongeveer de helft van de respondenten maakt deel uit van een samenwerkingsverband in de po-sector. Van de respondenten uit de groep 'niet-projectteam' werkt 59% bij een school en 12% op een lerarenopleiding, 29% is student of startende leraar. Ook hier is ongeveer de helft van de respondenten werkzaam in de po-sector. De startende leraren zijn met name verbonden aan het po en de meeste van hen hebben tussen een half jaar en een jaar of meer dan 1,5 jaar (stage)ervaring als leraar. De meeste studentrespondenten volgen de pabo-opleiding.

De respons per samenwerkingsverband verschilt sterk. Er lijkt geen verband te zijn tussen de omvang van het samenwerkingsverband en de respons.

De resultaten van de tussenmeting zijn na de analyse van de vragenlijst voorgelegd aan de *klankbordgroep* (voor de samenstelling zie voetnoot op p.6), ter controle van de kwaliteit van het onderzoek. Vervolgens is voorafgaand aan de interviewfase een *focusgroep* samengesteld, bestaande uit experts van School aan Zet en CINOP, ter validering van de resultaten en om feedback te krijgen op de interviewleidraad.

Zie voor een uitgebreide beschrijving van opzet, uitvoering en respons hoofdstuk 4 in deel 2.

1.2 Resultaten per hoofdvraag van het onderzoek

In deze paragraaf worden de resultaten van het vragenlijstonderzoek samengevat en -ter illustratie en nuancering - aangevuld met bevindingen n.a.v. de interviews en documentanalyse.

De respons op de vragenlijst wordt voor elke vraag apart weergegeven in de vorm van frequenties en gemiddelden (zie Bijlage 3 voor de tabellenrapportage). Daarnaast zijn op vrijwel alle vragen toetsen uitgevoerd: verschiltoetsen (parametrisch en non-parametrisch) om eventuele sectorspecifieke verschillen, eventuele verschillen tussen respondenten die op een school dan wel op een lerarenopleiding werken, alsook verschillen tussen de twee meetmomenten te kunnen vaststellen. Aangezien het vermoeden bestond dat de antwoorden van personen binnen hetzelfde

samenwerkingsverband mogelijk meer gelijk zijn aan elkaar is, bij die vragen waar dit relevant leek, eerst een multilevel analyse uitgevoerd.

Voor de analyse van de interviews is een format gemaakt, afgeleid van de interviewleidraad (zie Bijlage 1). Van de interviews zijn op basis van dit format samenvattingen gemaakt, deze zijn bij wijze van 'member check' naar de vertegenwoordigers van de projectteams gestuurd.

De documenten (activiteitenverslagen) zijn geanalyseerd met behulp van het schema dat ontworpen is voor de analyse van de projectplannen in de beginmeting, aangevuld met de punten die in het huidige stadium relevant gaan worden: 'knelpunten en succesfactoren' en 'borging'.

1. Hoe ontwikkelt zich de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen?

Start, leidende rol en vorm

De helft van de respondenten uit de projectteams geeft aan dat de samenwerking in het kader van de subsidieregeling in 2014 is gestart, iets minder dan de helft geeft aan dat de samenwerking al begon in 2013. Niet lang nadat de eerste meting plaatsvond zijn er zijn nog drie nieuwe samenwerkingsverbanden bijgekomen, beide in de sector primair onderwijs. Ook hier bestond er al samenwerking tussen de partijen.

De lerarenopleidingen hebben vaker dan de scholen de leidende rol in de samenwerking, dat was al zo bij de beginmeting, wel lijkt er in alle sectoren meer evenwicht te zijn gekomen in de rolverdeling. In de sector vo heeft de lerarenopleiding een wat grotere inbreng gekregen in de leiding van het project. In de sector po is de rol van de lerarenopleiding verminderd, in het mbo neemt de school nu even vaak de leidende rol.

Uit de interviews en documentenanalyse blijkt dat de samenwerkingsverbanden over het algemeen een structuur kennen van een projectteam met eronder, vaak rond thema's georganiseerd, een vorm van een werkgroep (professionele leergemeenschap, ontwikkelgroep, onderzoeksgroep) waarin zowel betrokkenen vanuit de opleiding als de scholen zitting hebben. In een aantal samenwerkingsverbanden zijn er ook PLG's in de scholen geformeerd. Studenten en starters zijn weinig betrokken.

Het werken in een vorm van een werkgroep zorgt voor korte lijnen en uitwisseling en door onderlinge kennisdeling ontwikkelen scholen en opleidingen zich. De schoolopleider speelt in de afstemming tussen opleiding en school een steeds grotere rol; zij vormen steeds meer de brug. Met name in het po is er sprake van onvoldoende doorwerking van samenwerking en resultaten daarvan vanuit besturen naar scholen en binnen de scholen naar de werkvloer.

Ten tijde van de tussenmeting beginnen samenwerkingsverbanden na te denken over de borging van de samenwerking na de subsidieperiode. Onder andere wordt gedacht aan een subsidieaanvraag als (aspirant) opleidingsschool. Het tekenen van convenanten zorgt ervoor dat er meer samenwerking en kennisdeling ontstaat. Daarnaast wordt er gewerkt aan toetreding van nieuwe scholen uit de buitenste schil in samenwerkingsverbanden.

Basisvoorwaarden samenwerking

In het onderzoek wordt niet alleen gekeken naar hoe de samenwerking verloopt, maar ook naar de basisvoorwaarden voor samenwerking die vanuit de literatuur zijn onderscheiden: Doel, Procedures, Communicatie, Wederzijds vertrouwen, Gelijkwaardigheid, Professionaliteit, Management en Randvoorwaarden. Aan de leden van de projectteams is gevraagd of aan deze basisvoorwaarden wordt voldaan in de samenwerking. Bij de beginmeting bleek dat voor de meeste samenwerkingsverbanden geldt dat de leden van het projectteam positief oordelen over de mate waarin de belangrijkste basisvoorwaarden voor samenwerking gerealiseerd zijn. Op zich is dat begrijpelijk, immers als men geen goede ervaringen bij eerdere samenwerking zou hebben, waarom dan nog nieuwe verplichtingen met elkaar aangaan? Interessant is natuurlijk of dat zo blijft, de resultaten van de tussenmeting laten zien dat dat vooralsnog het geval is.

De relatief hoge mate van tevredenheid over de samenwerking binnen het samenwerkingsverband is vrijwel op hetzelfde –hoge– niveau gebleven, dit geldt voor alle sectoren (in 2015 is de laagste waarde 3,47 op een vijfpuntsschaal oplopend van 1= negatief tot 5=positief) voor respondenten in de vo-sector en de hoogste 4,61 in het mbo; in 2014 is het laagste gemiddelde 3,43 in het vo en de hoogste gemiddelde 4,44 in het mbo).

In de sector vo is men in 2014 in vergelijking met het po en mbo het minst tevreden over de realisatie van basisvoorwaarden op het gebied van Wederzijds vertrouwen, Gelijkwaardigheid en Management. In 2015 zijn zij nog steeds minder tevreden dan de andere sectoren, zij het dat men wel tevredener is geworden over de mate waarin basisvoorwaarden op het gebied van Procedures en Wederzijds vertrouwen worden gerealiseerd.

In de sector po is de tevredenheid over de realisatie van basisvoorwaarden hoger dan in de andere sectoren. In 2014 betreft dat met name Procedures en Wederzijds vertrouwen, in 2015 Communicatie, Gelijkwaardigheid en Randvoorwaarden. Ook zij zijn tevredener geworden over de realisatie van basisvoorwaarden op het gebied van Procedures en Wederzijds vertrouwen.

In de sector mbo is men in 2014 in vergelijking met het po en vo het minst tevreden over de realisatie van basisvoorwaarden op het gebied van Communicatie, wat betreft hun tevredenheid over de realisatie van andere voorwaarden verschillen zij niet significant van de andere sectoren. In 2015 zijn ook zij tevredener geworden over de realisatie van basisvoorwaarden op het gebied van Procedures, daarnaast ook op het gebied van Professionaliteit.

Waren er in 2014 geen significante verschillen tussen respondenten van scholen en lerarenopleidingen over de realisatie van basisvoorwaarden, in 2015 zijn die er wel: projectteamleden die op een lerarenopleiding werken zijn tevredener dan projectteamleden van scholen over de mate waarin basisvoorwaarden worden gerealiseerd op het gebied van Procedures en Wederzijds vertrouwen.

Inventarisatie wederzijdse behoeften en vragen

Niet alleen de realisatie van basisvoorwaarden is van belang in de samenwerking, het is ook belangrijk dat wederzijdse behoeften en vragen met betrekking tot de samenwerking regelmatig systematisch in kaart worden gebracht. Van de respondenten geeft in 2014 44,5% aan dat er

regelmatig behoeften worden bevroegd, volgens 63,9% gebeurt dit eens per kwartaal of vaker. In 2015 geeft 55,3% aan dat er regelmatig behoeften worden bevroegd, volgens 64,1% gebeurt dit eens per kwartaal of vaker. Zowel in 2014 als in 2015 blijkt de frequentie van deze behoeftepeiling per sector significant te verschillen: in het vo worden de behoeften het minst vaak bevroegd.

In beide metingen wordt aangegeven dat het bevroegen van de wederzijdse behoeften gebeurt op meerdere manieren die naast elkaar worden gebruikt: agendapunt tijdens formeel overleg, via e-mail en in persoonlijke gesprekken.

Het percentage respondenten dat bij de tussenmeting aangeeft niet te weten of behoeften worden bevroegd of dat de wederzijdse behoeften binnen het samenwerkingsverband worden bevroegd is teruggelopen van 18,9% naar 4,5%.

De inventarisatie van wederzijdse behoeften en vragen leidt in de meeste gevallen tot aanpassingen of verbeteracties. In 2014 geeft 67,6% van de respondenten aan dat er acties zijn ondernomen ter verbetering van de samenwerking, in 2015 geeft 71,% aan dat hierop actie wordt ondernomen. Zowel bij de beginmeting als in de tussenmeting worden vooral acties genoemd als 'aanpassingen afspraken en/of procedures', 'verbetering communicatie', 'professionalisering en scholing'. Acties gericht op 'herstel wederzijds vertrouwen' worden in beide metingen het minst vaak genoemd. Het percentage van de respondenten dat aangeeft dat acties worden geëvalueerd is in 2015 licht toegenomen (van minstens 65,3% in 2014 naar minstens 75,6% in 2015). Een uitzondering hierop, in beide metingen, vormen acties gericht op 'herstel wederzijds vertrouwen', deze worden in beide metingen het minst vaak geëvalueerd, zij het in 2015 wel vaker dan in 2014.

Het percentage respondenten dat aangeeft dat evaluatie van de verbeteracties positieve gevolgen voor de samenwerking heeft is in 2015 licht gegroeid. Het percentage respondenten dat kiest voor de optie 'weet ik niet' is afgenomen.

Aanpak van de thema's

In zowel de beginmeting als in de tussenmeting geven de respondenten van de lerarenopleidingen aan dat in het curriculum relatief de meeste aandacht uitgaat naar 'opbrengstgericht werken' en 'verschillen tussen leerlingen'. 'Ouderbetrokkenheid' en 'pesten' krijgen veel minder aandacht. De thema's komen aan de orde bij verschillende onderdelen van het curriculum door integratie in andere vakken, literatuur, stageopdrachten en onderzoek.

Ook op de scholen gaat relatief de meeste aandacht uit naar de thema's 'opbrengstgericht werken' en 'verschillen tussen leerlingen', al spelen 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten' hier wel een grotere rol dan op de lerarenopleidingen. In scholen komen de thema's terug in opleiding en begeleiding door koppeling met andere onderwerpen, specifieke aandacht tijdens bijeenkomsten, stageopdrachten en via door studenten gemaakt lesmateriaal. Deze focus op de thema's 'opbrengstgericht werken' en 'verschillen tussen leerlingen' geldt voor alle sectoren, waarbij scholen en lerarenopleidingen in de po-sector relatief de meeste aandacht besteden aan alle vier thema's.

De interviews bevestigen dit beeld, al lijkt het thema 'opbrengstgericht werken' in de geïnterviewde samenwerkingsverbanden een duidelijk minder grote rol te spelen dan uit het vragenlijstonderzoek naar voren komt. Uit de documentanalyse komt dit nog sterker naar voren: opbrengstgericht werken wordt in het veld vaak als min of meer passé gezien. Over het algemeen worden de thema's ervaren als opgelegd.

Er worden in 2015 meer dan in 2014 aanpassingen in het curriculum c.q. praktijk- en opleidingsdeel gedaan met betrekking tot de vier thema's, aldus zowel de respondenten van de lerarenopleidingen als de respondenten van de scholen. Het betreft meestal aanpassingen uit de categorie 'aanpassingen van redelijke omvang' en 'kleine aanpassingen'. Ook het aantal voorgenomen aanpassingen is toegenomen, dat geldt zowel voor de lerarenopleidingen als de scholen.

De interviews laten zien dat samenwerkingsverbanden in de eerste fase van de thema-ontwikkeling werken aan kennisinventarisatie. Dit moet in een later stadium gaan leiden tot versterking van het curriculum, de begeleiding of de professionalisering. Ook uit de documentanalyse blijkt dat samenwerkingsverbanden over het algemeen kiezen om eerst door middel van onderzoek en uitwisseling te werken naar ontwikkeling. Slechts een enkel samenwerkingsverband heeft de ontwikkeling van concrete producten benoemd. De documentanalyse laat echter zien dat er wel degelijk een variatie aan producten wordt ontwikkeld in verschillende samenwerkingsverbanden, zoals een pestkoffer met leerwerktaken en een training 'oudergesprekken voeren' door de sector mbo, of webcolleges gericht op onderzoek.

In de po-samenwerkingsverbanden wordt in 2015 volgens betrokkenen vaker dan in 2014 gewerkt aan profieldelen die een van de vier thema's of de begeleiding van startende leraren als onderwerp hebben.

Startende leraren

De startende leraren worden vooral begeleid vanuit de school. In het vo lijkt men meer dan in de andere sectoren ondersteuning te geven aan de startende leraar en ook de lerarenopleidingen in deze sector zijn vaker betrokken bij de begeleiding van startende leraren. Deze ondersteuning bestaat uit een combinatie van coaching, begeleiding door sectie of team, lesobservatie en intervisie.

De resultaten van de tussenmeting laten zien dat respondenten van de lerarenopleidingen vaker dan bij de beginmeting aangeven dat hun opleiding betrokken is bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren. Het percentage dat aangeeft niet te weten of hun opleiding hierbij betrokken is, is teruggelopen. De begeleiding bestaat evenals ten tijde van de beginmeting uit een variatie van vooral training, intervisie, terugkomdagen en lesbezoek.

Lerarenopleidingen in de po-sector lijken een inhaalslag te maken ten opzichte van lerarenopleidingen in het vo: het percentage respondenten dat aangeeft dat hun opleiding betrokken is bij een aanpak voor de begeleiding van startende leraren is in de po sector significant toegenomen.

Respondenten die op de scholen werken geven ongeveer in gelijke mate als bij de beginmeting aan dat er op hun school speciale ondersteuning bestaat op voor startende leraren, respondenten in het

vo geven evenals bij de beginmeting vaker dan in andere sectoren aan dat die ondersteuning er is. Daarbij wordt dezelfde mix van begeleidingsvormen genoemd als bij de beginmeting.

De respondenten van de scholen zijn zowel in de begin- als tussenmeting positief (scores rond de 3,5 op een vijfpuntsschaal oplopend van 1=zeer oneens tot 5 = zeer eens met de stelling) over de begeleiding van startende leraren in termen van doorlopende leerlijn, ruimte voor maatwerk en het vastgelegd zijn van de vorm van de begeleiding. In beide metingen scoren respondenten van scholen uit de vo-sector significant hoger op stellingen hierover.

In vergelijking met de beginmeting geeft een groter percentage respondenten van de lerarenopleidingen bij de tussenmeting aan dat de begeleiding van startende leraren als gevolg van de samenwerking intensiever is geworden. Dit geldt voor de lerarenopleidingen in alle drie sectoren.

Ook op de scholen geeft men in 2015 vaker aan dat de aanpak van de begeleiding van startende leraren als gevolg van de samenwerking is veranderd, ook hier geldt dit voor alle sectoren. De interviews illustreren grotendeels bovenstaande maar nuanceren dit ook. In het po en mbo lijken de samenwerkingsverbanden, sterker dan in het vo, in te zetten op versterking en intensivering van de begeleiding. Dit gebeurt vooral door een intensievere begeleiding en een kwaliteitsimpuls te geven aan de begeleiders in school. De lerarenopleiding heeft dan meestal de rol van de verzorger van de training, veelal in samenspraak met de scholen, en de scholen verzorgen de begeleiding van de startende leraar. Starters ervaren deze begeleiding als versteviging omdat het contact lijnen in de begeleiding helder maakt en de rol van de mentor/coach en schoolopleider duidelijker wordt gezien. Evengoed vindt intensivering van de begeleiding ook plaats in de vo-samenwerkingsverbanden waarmee is gesproken.

Samenwerking op profiëldelen pabo's

In de samenwerkingsverbanden komt zowel voor het curriculum van de pabo alsook voor de postinitiële opleiding de ontwikkeling van profiëldelen op gang. Veel genoemd worden profiëldelen op het gebied van wetenschap en techniek, kunst en cultuur, het jonge kind. Bij de tussenmeting worden t.b.v. beide opleidingen ook vaker profiëldelen genoemd die een van de vier thema's of de begeleiding van startende leraren als onderwerp hebben.

2. Hoe ontwikkelt zich de tevredenheid van betrokkenen over aspecten van opleiden en begeleiden?

Begeleiding van stagiairs (oftewel de studenten) door de scholen

De respondenten van de lerarenopleidingen zijn over het algemeen in beide metingen positief over de begeleiding van stagiaires door de school en over de invulling en afstemming van het werkplekieren. De gemiddelde scores op stellingen hierover variëren in 2014 tussen de 3,64 en 4,25; in 2015 ligt de variatie tussen 3,91 en 4,25 (schaal oplopend van 1 =zeer oneens tot 5 =zeer eens met de stelling). De respondenten vinden dat de studenten voldoende leren op hun stageschool en dat de invulling van het werkplekieren in goed overleg met de stagescholen tot stand komt. Er is voldoende overleg tussen opleidingsdocenten en stagebegeleiders en opleidingsdocenten weten waar de

studenten op de werkplek mee bezig zijn. De gemiddelde score voor de stelling 'Stagebegeleiders weten waar de studenten op de lerarenopleiding mee bezig zijn' is met 3,79 het laagst. Respondenten van lerarenopleidingen in de mbo-sector oordelen zowel in 2014 als in 2015 iets negatiever dan respondenten van lerarenopleidingen in de andere sectoren op stellingen over de stagebegeleiding op de werkplek. In vergelijking met het oordeel van de andere sectoren in 2014 zijn met name respondenten van lerarenopleidingen in de po-sector in 2015 op vijf van de zes stellingen positiever gaan oordelen.

De studenten zelf zijn in beide metingen overwegend tevreden over de begeleiding die ze krijgen op hun stageschool (gemiddelde score in 2015 4,36; schaal 1= zeer oneens tot 5 zeer eens met de stelling); in 2014 is het gemiddelde 4,45). Daarnaast geven zij vrijwel allemaal aan dat de stageschool hen stimuleert om zich te ontwikkelen tot een goede leraar (gemiddelde score in 2015 4,49; in 2014 4,57).

In de interviews is studenten ook gevraagd naar de afstemming tussen opleiding en werkplekleren. Studenten van vier samenwerkingsverbanden ervaren weinig afstemming, zij ervaren grote verschillen tussen theorie en praktijk. Beperkte afstemming wordt ook ervaren omdat praktijkopdrachten vanuit de opleiding niet aansluiten bij de werkpraktijk van de school. Studenten van drie andere samenwerkingsverbanden vinden dat de afstemming tussen theorie en praktijk de verantwoordelijkheid van de student zelf is. Studenten hebben tijdens de interviews ook aangegeven dat de kwaliteit van de stagebegeleiding mede afhangt van de kwaliteit van de mentoren en coaches in de school.

Begeleiding van stagiairs door de lerarenopleiding

Het oordeel van de respondenten van de scholen over de samenwerking met de lerarenopleiding is in 2015 nog even positief als bij de beginmeting. Het gaat om zaken als: weten bij wie ze moeten zijn als ze een vraag hebben (gemiddelde score in 2015 4,08), of er serieus met hun vraag door de opleiding wordt omgegaan (4,01) en de betrokkenheid van de mentoren (3,82). Ook nu zijn ze iets minder positief over de mate waarin de lerarenopleidingen rekening houden met de behoeften vanuit de school (3,36) en de afstemming van het curriculum van de lerarenopleiding op de behoefte van de school (3,23).

Ook nu zijn er significante verschillen tussen de sectoren: respondenten van scholen in de sector po zijn het meer eens met de stellingen 'De mentoren van de stagiairs zijn voldoende betrokken bij het leren op de werkplek'. Respondenten uit het mbo zijn het minst positief over de afstemming van het curriculum van de lerarenopleiding op de behoeften van de school.

Het oordeel van de bestuurders over de genoemde aspecten van samenwerking met de lerarenopleiding is in 2015 even positief als het jaar daarvoor. De samenwerking staat onveranderd hoog op de bestuursagenda en zij zijn er evenals in 2014 regelmatig over in gesprek met de directeurs van de scholen.

Ook ten aanzien van de lerarenopleiding geldt dat studenten ervaren dat de kwaliteit van de stagebegeleiding mede afhangt van de kwaliteit van de instituutsbegeleiders.

Aandacht curriculum vaardigheden studenten en startende leraren

De tevredenheid van respondenten van de lerarenopleidingen over de aandacht in de opleiding voor vaardigheden van startende leraren is in 2015 overall licht toegenomen voor wat betreft vaardigheden op het thema 'pesten' ($r=0,14$; klein effect). De tevredenheid is het meest toegenomen bij respondenten van lerarenopleidingen die gericht zijn op het mbo, en wel op meerdere thema's ($r=0,25$; medium effect).

De respondenten uit de groepen 'studenten' resp. 'startende leraren' tonen zich in beide metingen tevreden over de manier waarop ze worden voorbereid en begeleid op de thema's 'opbrengstgericht werken' en 'omgaan met verschillen', maar minder tevreden over de voorbereiding en begeleiding op de thema's 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten'.

De studenten geven in beide metingen aan dat de lerarenopleiding hen stimuleert zich te ontwikkelen tot een goede leraar (in 2015 is de gemiddelde score 3,99 op een vijfpuntsschaal oplopend van 1= zeer oneens tot 5 zeer eens met de stelling; in 2014 4,05). Daarbij geven ze in vergelijking met de stimulans die ze ervaren vanuit de lerarenopleiding wel een hogere score voor de stimulans vanuit de stageschool (in 2015 4,48; in 2014 4,57). De significante verschillen tussen de sectoren die er in 2014 waren, zijn in 2015 weggevallen.

Startende leraren geven in beide metingen relatief lage scores aan de ervaren stimulans vanuit de lerarenopleiding (in 2015 2,97; in 2014 2,70). Ook zij ervaren in sterkere mate de stimulans die uitgaat van de school (in 2015 4,22; in 2014 4,08).

Ondersteuning startende leraar op school en door opleiding

Ten aanzien van het thema 'startende leraren' geeft in beide metingen ruim tweederde van de respondenten van de scholen aan dat er speciale ondersteuning op hun school voor deze groep bestaat. De respondenten zijn in beide metingen tevreden over de ondersteuning van startende leraren op hun school (in 2015 is de gemiddelde score 3,67 op een vijfpuntsschaal oplopend van 1= zeer ontevreden tot 5 zeer tevreden; in 2014 3,71), in het vo is men in beide metingen tevredener over die ondersteuning dan in het po en mbo. Echter, net als de studenten, ervaren ook de starters die zijn geïnterviewd dat de kwaliteit van de begeleiding nog afhangt van de kwaliteit van de mentor of coach.

Relatief weinig respondenten van de scholen geven aan dat de startende leraren op hun school ook door de lerarenopleiding worden begeleid, in beide metingen geeft ongeveer 12-14% van de respondenten aan dat de startende leraren op hun school ondersteund worden door de lerarenopleiding.

3. Hoe ziet de vaardigheidsontwikkeling er uit van studenten/startende leraren/praktijkbegeleiders?

Vaardigheden studenten

De studenten vinden in beide metingen over het algemeen en in alle sectoren dat hun theoretische kennis en praktische vaardigheden voldoende is op de thema's 'opbrengstgericht werken' en

‘omgaan met verschillen’. Op de thema’s ‘ouderbetrokkenheid’ en ‘pesten’ geven zij zichzelf nog wel voldoende, maar lagere scores. In beide metingen schatten de studenten in de po-sector hun kennis en vaardigheden op thema’s hoger in dan de studenten van lerarenopleidingen gericht op het mbo.

Vaardigheden startende leraren

De startende leraren vinden in beide metingen dat ze op alle vier de thema’s over ruim voldoende theoretische kennis en praktische vaardigheden beschikken. Dit geldt voor alle sectoren. In de beginmeting geven startende leraren in het vo zichzelf lagere scores dan de respondenten uit de andere sectoren voor hun theoretische zowel als voor hun praktische kennis op de thema’s ‘verschillen tussen leerlingen’ en ‘ouderbetrokkenheid’. Bij de tweede meting zijn geen significante verschillen meer gevonden.

Oordeel scholen over vaardigheden studenten en startende leraren

De respondenten van de scholen is gevraagd hoe tevreden zij zijn over de vaardigheden van de studenten en startende leraren op de vier thema’s. Over het algemeen is men tevreden, dat geldt voor beide metingen. In alle sectoren zijn de respondenten van de scholen licht ontevreden over de vaardigheden van de studenten en startende leraren met betrekking tot het thema ‘ouderbetrokkenheid’. In de po-sector is men tevredener over de vaardigheden van startende leraren op de vier thema’s dan in het vo en mbo. Respondenten van scholen in de vo-sector zijn het minst tevreden over de vaardigheden van de startende leraren en wel op alle thema’s. Binnen de sector mbo is er in 2015 sprake van een lichte toename van de tevredenheid over de vaardigheden van startende leraren op de thema’s ‘ouderbetrokkenheid’ en ‘pesten’.

Vaardigheden praktijkbegeleiders

Driekwart van de schooldirecteuren en bestuurders geeft aan tevreden te zijn over de kwaliteit van de praktijkbegeleiders met betrekking tot de begeleiding van startende leraren, dat geldt voor beide metingen. De meeste praktijkbegeleiders (80%) zijn zelf ook tevreden over hun vaardigheden. Uit de interviews komt naar voren dat ontwikkelingen in deze fase vooral zichtbaar zijn op het gebied van de professionalisering van de begeleiding. In vijf samenwerkingsverbanden zijn opleidingen en trainingen ontwikkeld en in een enkel geval zijn deze ook al gestart. Het betreft hier zowel de professionalisering van begeleiders als masterclasses/ trainingen voor studenten en starters. De begeleiding wordt door studenten van drie samenwerkingsverbanden expliciet benoemd als verbeterd.

4. Welke relaties tussen de samenwerking, tevredenheid en ontwikkeling in vaardigheid zijn er en wat zijn daarvoor de achterliggende redenen?

NB. Voor de beantwoording van deze onderzoeksvraag is uitsluitend gebruik gemaakt van de interviews en documentanalyse. Wat betreft de uitspraken die gebaseerd zijn op de interviews: deze zijn uiteraard niet representatief aangezien er slechts 10 samenwerkingsverbanden zijn geïnterviewd. De uitspraken die gebaseerd zijn op de documentanalyse kunnen daarentegen meer aanspraak maken op representativiteit aangezien de activiteitenrapportages van alle samenwerkingsverbanden zijn geanalyseerd.

In de interviews is gevraagd naar succes- en faalfactoren voor de versterking van de samenwerking. Door de geïnterviewden werden factoren genoemd op het gebied van de organisatie van het project, de versterkte communicatie en de afstemming van opleiding en werkplekieren.

In de organisatie gaat het om: een goede projectleider, voldoende beschikbare tijd, een goede infrastructuur, een snelle start met ontwikkelen van producten en het werken vanuit een bestaand samenwerkingsverband.

De verbeterde communicatie tussen lerarenopleiding en besturen/scholen en tussen besturen/scholen onderling ervaart men als een belangrijke succesfactor. Het ontstaan van korte lijnen is zeer belangrijk. Het werken in werkgroepen of een variant hierop lijkt hier aan bij te dragen, evenals het feit dat het draagvlak voor versterking van de samenwerking over het algemeen groot is. Korte lijnen levert tevens op dat scholen en opleiding elkaar ook gemakkelijker op andere onderwerpen vinden.

Een aantal samenwerkingsverbanden noemen de verbeterde afstemming tussen lerarenopleiding en werkplekieren, waarbij de opleiding meer vraaggestuurd lijkt te werken en de invloed vanuit scholen op het curriculum is vergroot. Er blijkt een grote bereidheid aanwezig tot trainen en getraind worden, waardoor sterk kan worden ingezet op de verbetering van de begeleidingsstructuur in de school. Uit de documentanalyse blijkt dat dit vooral geldt voor de po en mbo sector.

Belemmerende factoren zijn ook geïdentificeerd. Die liggen deels op het vlak van de aansturing van de samenwerking, voor een deel zijn het ook organisatorische problemen en voor een deel hebben ze te maken met problemen op de arbeidsmarkt voor onderwijzend personeel. Met name het top-down inzetten van de samenwerking levert problemen op bij de indaling van de samenwerking in de scholen en binnen de scholen op de werkvloer. Ook uit de documentanalyse blijkt dit: schoolleiders zien er niet altijd het nut van in of kunnen het niet verenigen met belangen van de eigen school. Een andere belangrijke belemmerende factor is de factor tijd. Het gaat hier dan met name om het vinden van tijd door betrokkenen om deel te nemen aan werkgroepen etc. Starters krijgen soms moeilijk ruimte vanuit school om deel te nemen aan trainingen omdat scholen geen goede vervanging kunnen vinden. Of de starters komen uit een pool van invalkrachten die alleen maar tijdelijke aanstellingen krijgen, scholen zijn niet bereid in hen te investeren.

Waar voor sommige samenwerkingsverbanden die zijn geïnterviewd al duidelijk sprake is van een verbeterde afstemming tussen lerarenopleiding en school merken andere, met name in po en mbo, dat die afstemming maar moeilijk van de grond komt. Uit de interviews en documentanalyse komt naar voren dat lerarenopleidingen in de ogen van de scholen weinig meebewegen en vast zitten aan een bepaald stramien. Voor een betere afstemming is een betere communicatie tussen partijen nodig, maar deze communicatie wordt nogal eens als lastig ervaren.

Tot slot worden de thema's als belemmerend ervaren. De thema's worden vaak als opgelegd ervaren en dit werkt voor een aantal samenwerkingsverbanden als een remmende factor. Wanneer themagroepen aan de slag gaan, wordt het proces soms geremd door onduidelijkheid over de te volgen koers en gebrek aan gemeenschappelijke visie en conceptueel kader.

In de interviews is gevraagd naar eventuele bijeffecten, oftewel effecten die niet direct het gevolg zijn van het werken aan de doelstellingen die de samenwerkingsverbanden hadden gesteld voor het project. Veel genoemd worden bijeffecten als een toename van het wederzijdse contact, ook buiten de projectactiviteiten om. Daarnaast worden opbrengsten genoemd die niet zozeer als bijeffecten maar eerder als projectresultaten gelden, zoals het gezamenlijk werken aan onderzoek, versterking van onderzoek in de school, versterking van een leercultuur, de professionalisering van zittende docenten en het grotere netwerk voor docenten.

De resultaten van de vragenlijst, interviews en documentenanalyse worden uitgebreid beschreven in deel 2 (hoofdstuk 6) van dit rapport.

Overkoepelende conclusies

We geven hieronder een overzicht van de belangrijkste c.q. meest opvallende conclusies, waarbij de bevindingen van de tussenmeting worden afgezet tegenover die van de beginmeting (cursief):

1. *2014: De meeste samenwerkingsverbanden (46 van de 58) zijn gebaseerd op eerdere samenwerking, van nieuwe samenwerkingsverbanden is vooral sprake in het mbo.*

2015: inmiddels zijn er drie samenwerkingsverbanden bijgekomen (in het po), ook hier was al sprake van een al bestaande samenwerking.

2. *2014: De samenwerkingsverbanden verschillen sterk in omvang, ze kunnen beperkt zijn tot één school en één lerarenopleiding, maar ook tweehonderd scholen en meerdere lerarenopleidingen omvatten.*

2015: aan dit gegeven is niets veranderd.

3. *2014: De leidende rol in het samenwerkingsverband ligt in po en mbo vaker bij de lerarenopleiding, in het vo vaker bij de school. Men zoekt naar een organisatorische structuur om het gezamenlijk werken aan de vier thema's te faciliteren.*

2015: de leidende rol wordt meer gedeeld tussen lerarenopleiding en school. In het vo is de rol van de lerarenopleiding groter geworden.

De samenwerkingsverbanden hebben over het algemeen een structuur van een projectteam met eronder, vaak rond thema's georganiseerd, een vorm van werkgroep (PLG, ontwikkelgroep, onderzoeksgroep) waarin zowel betrokkenen vanuit de opleiding als de scholen zitting hebben.

4. *2014: Voor de meeste samenwerkingsverbanden geldt dat de leden van het projectteam positief oordelen over de mate waarin de belangrijkste basisvoorwaarden voor samenwerking gerealiseerd zijn. Wel blijkt dit oordeel deels afhankelijk van het samenwerkingsverband waartoe men behoort.*

2015: De relatief hoge mate van tevredenheid over de samenwerking binnen het samenwerkingsverband is vrijwel op hetzelfde –hoge– niveau gebleven, dit geldt voor alle sectoren. De afhankelijkheid die er bij de eerste meting nog was, is er bij de tweede meting niet meer, dat wil zeggen dat de samenwerkingsverbanden meer naar elkaar zijn toegegroeid.

5. *2014: Hoewel men het belang van alle vier thema's onderkent en het de inzet van de samenwerkingsverbanden is om op alle vier de thema's samen te werken, blijkt de aandacht in de praktijk meer gericht te zijn op 'opbrengstgericht werken' en 'verschillen tussen leerlingen' dan op 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten'. De nadruk ligt in deze fase nog sterk op kennisinventarisatie.*

2015: De samenwerkingsverbanden richten zich nog steeds meer op de eerste twee thema's, maar de aandacht voor de thema's 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten' neemt toe. Er wordt niet alleen kennis geïnventariseerd maar ook vaker gewerkt aan concrete producten.

6. *2014: Respondenten van lerarenopleidingen (het betreft hier de opleiders, de studenten zijn als aparte groep bevroegd) zijn over het algemeen tevreden over de aandacht in hun opleiding voor de vier thema's, in het bijzonder voor 'opbrengstgericht werken' en 'verschillen tussen leerlingen'. Iets minder tevreden (maar nog altijd tevreden) zijn ze over de aandacht voor 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten'. Respondenten van de scholen (de groep startende leraren valt hier niet onder, deze is apart bevroegd) zijn over het algemeen tevreden over de vaardigheden van de studenten en startende leraren op drie van de vier thema's. Ook zij zijn iets minder tevreden (maar nog altijd tevreden) over de vaardigheden van de studenten en startende leraren met betrekking tot het thema 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten'. In de po-sector is men het meest tevreden over de aandacht in de opleiding voor de vier thema's.*

2015: Respondenten van lerarenopleidingen zijn over het algemeen tevreden over de aandacht in hun opleiding voor de vier thema's, men is tevredener geworden over de aandacht in de opleiding voor vaardigheden van startende leraren op het thema 'pesten'. Respondenten van lerarenopleidingen gericht op de sector mbo zijn tevredener over de aandacht in de opleiding voor de vaardigheden van startende leraren op de vier thema's. In de po-sector is men ook nu het meest tevreden over de aandacht in de opleiding voor de vier thema's.

7. *2014: In de begeleiding van startende leraren wordt tot nu toe vooral voorzien door de scholen, met name in de vo-sector. Uit de activiteitenplannen van de meeste samenwerkingsverbanden blijkt dat men hier graag ook de lerarenopleiding meer in wil betrekken.*

2015: de lerarenopleidingen zijn meer betrokken in de begeleiding van startende leraren. Ze hebben een actievere rol in de vorm van training in de inductiefase, van mentoren, werkplekcoaches, schoolopleiders. Startende leraren ervaren deze training als nuttig.

8. *2014: Het oordeel van de respondenten van de scholen over de samenwerking met de lerarenopleiding rond de begeleiding van de studenten is positief. Iets minder positief (maar nog altijd positief) zijn ze over de mate waarin de lerarenopleiding rekening houden met de behoeften vanuit de school en over de afstemming van het curriculum van de lerarenopleiding op de behoefte van de school. Scholen in de po-sector zijn het meest positief over de samenwerking met de lerarenopleiding rond de begeleiding van studenten .*

2015: het positieve oordeel van de scholen over de samenwerking met de lerarenopleiding is nagenoeg onveranderd. Respondenten uit het mbo zijn het minst positief over de afstemming van het curriculum van de lerarenopleiding op de behoeften van de school.

9. *2014: De studenten zijn over het algemeen tevreden over de begeleiding die ze krijgen vanuit de lerarenopleiding, ze vinden dat de lerarenopleiding hen stimuleert zich te ontwikkelen tot een goede leraar, maar voelen zich daarbij vooral gestimuleerd vanuit de stageschool.*

2015: de studenten zijn over het algemeen tevreden over de stimulansen die ze krijgen vanuit zowel de lerarenopleiding als de stageschool. Evenals bij de beginmeting ervaren ze de meeste stimulans vanuit de stageschool, meer dan vanuit de lerarenopleiding. Daarbij zijn de gemiddelde scores ten van de ervaren stimulans vanuit de stageschool iets lager dan vorig jaar, t.a.v. de ervaren stimulans vanuit de lerarenopleiding zijn de scores hetzelfde gebleven.

10. *2014: Studenten en startende leraren voelen zich op alle thema's voldoende toegerust, maar overall beter gekwalificeerd op het gebied van de 'opbrengstgericht werken' en 'verschillen tussen leerlingen'. In het po geven studenten zichzelf in vergelijking met de andere sectoren hogere scores voor hun kennis en vaardigheden op de thema's. Startende leraren in het vo geven zichzelf lagere –maar nog altijd voldoende- scores dan respondenten uit de andere sectoren voor hun theoretische en praktische kennis op het thema 'pesten'.*

2015: De studenten geven zichzelf vergelijkbare scores als in 2014 voor zowel hun theoretische als praktische kennis op de vier thema's. Startende leraren in het vo geven zichzelf nu met de andere sectoren vergelijkbare scores voor wat betreft hun theoretische en praktische kennis op het thema 'pesten'.

Tot slot

In onderstaande tabel (Tabel A) worden de resultaten van de vragenlijst per meting en de opvallendste verschillen tussen de sectoren samengevat. waar sprake is van een klein tot gemiddeld effect is dit met * aangegeven, de niet aangemerkte verschillen zijn weliswaar significant maar met een effectgrootte die kleiner is dan 0,20.

Tabel A. Samenvatting conclusies en verschillen per sector (po, vo en mbo)

Verbeterpunten ¹	po	vo	mbo
2014: leidende rol bij de lerarenopleiding			
Leidende rol (1.1)	Overwegend bij de LO	Overwegend bij de school	Overwegend bij de LO
2015: leidende rol meer gedeeld tussen lerenaopleiding en school			
Leidende rol(1.1)	Overwegend bij de LO, maar vaker gedeeld met de school	Overwegend bij de school, maar vaker gedeeld met LO	Even vaak bij de LO als bij de school
2014: Voor de meeste samenwerkingsverbanden geldt dat de leden van het projectteam positief oordelen over de mate waarin de belangrijkste basisvoorwaarden voor samenwerking gerealiseerd zijn. Wel blijkt dit oordeel deels afhankelijk van het samenwerkingsverband waartoe men behoort.			
Basisvoorwaarden samenwerking (1.2)	Meest eens met stellingen ² over Procedures, Wederzijds vertrouwen	Minst eens met stellingen over Procedures, Wederzijds vertrouwen, Gelijkwaardigheid. Management	Minst eens met stellingen over Communicatie
Alg. tevredenheid samenwerking		Minst tevreden	
2015: De relatief hoge mate van tevredenheid over de samenwerking binnen het samenwerkingsverband is vrijwel op hetzelfde –hoge– niveau gebleven, dit geldt voor alle sectoren. De afhankelijkheid die er bij de eerste meting nog was, is er bij de tweede meting niet meer, dat wil zeggen dat de samenwerkingsverbanden meer naar elkaar zijn toegegroeid.			
Basisvoorwaarden samenwerking (1.2)	Meest eens met stellingen over Communicatie, Gelijkwaardigheid en Randvoorwaarden	Minst eens met stellingen over Doelen, Procedures, Communicatie, Gelijkwaardigheid	
	Positiever dan in 2014 op stellingen over Procedures en Wederzijds vertrouwen	Positiever dan in 2014 op stellingen over Procedures en Wederzijds vertrouwen	Positiever dan in 2014 op stellingen over Wederzijds vertrouwen* en Professionaliteit*
Alg. tevredenheid samenwerking		Minst tevreden	

¹ Gerelateerd aan de betreffende onderzoeksvraag (zie H4 4.1)

² Alle stellingen en andere schaalvragen zijn positief geformuleerd, de schalen lopen altijd van 1=negatief naar 5=positief.

2014: ca de helft van de SWV's geeft aan dat behoeften regelmatig worden bevraagd en verbeteracties worden geëvalueerd en de gevolgen van verbeteracties als positief te ervaren.			
Bevraging wederzijdse behoeften, acties en evaluatie (1.3,1.4,1.5)		Behoeften het minst vaak bevraagd	
2015: ca 2/3 van de SWV's geeft aan dat behoeften regelmatig worden bevraagd en verbeteracties worden geëvalueerd en de gevolgen van verbeteracties als positief te ervaren.			
Bevraging wederzijdse behoeften, acties en evaluatie (1.3,1.4,1.5)		Behoeften het minst vaak bevraagd	
2014: aandacht van LO's en scholen in de praktijk meer gericht op 'opbrengstgericht werken' en 'verschillen tussen leerlingen' dan op 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten'.			
De 4 thema's (1.6,1.7)	LO:meer dan in vo en mbo aandacht voor opbrengstgericht werken en ouderbetrokkenheid (3 ^e /4 ^e jr) LO-po: meest tevreden over aandacht vaardigheden studenten mbt Verschillen tussen leerlingen Scholen: meer dan in vo en mbo aandacht voor alle 4 thema's.		LO-mbo: minst tevreden over aandacht vaardigheden studenten mbt opbrengstgericht werken.
Aanpassingen curriculum op de 4 thema's (2.3)	LO-po: Meest tevreden over aanpassingen mbt 'verschillen tussen leerlingen'		LO-mbo: minst tevreden over aanpassingen mbt 'opbrengstgericht werken' Besturen-mbo: minst tevreden over vaardigheden startende leraren mbt 'verschillen tussen leerlingen'
Tevredenheid vaardigheden studenten en startende leraren op de 4 thema's (2.4)	Scholen-po: meest tevreden over vaardigheden studenten en starters op de 4 thema's Besturen-po: meest tevreden over vaardigheden startende leraren op thema 'verschillen tussen leerlingen' Studenten po: tevredener over voorbereiding op alle 4 thema's	Startende leraren-vo: geven zichzelf laagste scores op thema ouderbetrokkenheid en pesten	Studenten-mbo: geven het minst vaak aan dat zij voldoende kennis hebben op 3 van de 4 thema's

	Studenten-po: geven vaker dan in vo en mbo aan dat zij voldoende kennis hebben mbt 3 van de 4 thema's		
2015: aandacht LO's en scholen nog steeds meer gericht op de eerste twee thema's, maar de aandacht voor de thema's 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten' neemt toe.			
<i>De 4 thema's (1.6,1.7)</i>	LO-po: meer dan in vo en mbo aandacht voor opbrengstgericht werken (3 ^e /4 ^e jr) Scholen-po: meer dan in vo en mbo aandacht voor alle thema's Scholen-po: afname aandacht voor 'Verschillen tussen leerlingen' en 'pesten' LO-po: Toename aandacht voor Verschillen tussen leerlingen (1 ^e /2 ^e jr)	LO-vo: Aandacht voor de thema's in 2015 niet veranderd tov 2014 Scholen-vo: toename aandacht voor verschillen tussen leerlingen	LO-mbo: Afname aandacht voor opbrengstgericht werken LO-mbo: Toename aandacht voor verschillen en ouderbetrokkenheid (1 ^e /2 ^e jr)* Scholen-mbo: toename aandacht voor 'opbrengstgericht werken' en 'ouderbetrokkenheid' Scholen-mbo: toename tevredenheid over vaardigheden studenten tav opbrengstgericht werken* Scholen-mbo: toename tevredenheid over vaardigheden startende leraren tav 'ouderbetrokkenheid' en 'pesten'
Aanpassingen curriculum op de 4 thema's (2.3)	LO-po: Meest tevreden over aanpassingen mbt 'opbrengstgericht werken' en 'verschillen tussen leerlingen'		
2014: In de begeleiding van startende leraren wordt tot nu toe vooral voorzien door de scholen, met name in de vo-sector.			
Startende leraar (1.8, 2.3, 2.5)	Startende leraar-po: ervaren het meest stimulans vanuit de school om zich verder te ontwikkelen als leraar	LO-vo: vaker dan po en mbo betrokken bij begeleiding van startende leraren. Scholen-vo: geven vaker dan po en mbo speciale ondersteuning aan startende docenten Scholen-vo: tevredener dan po en mbo over begeleiding in termen van	Scholen-mbo: minst tevreden over aanpak begeleiding startende leraren op hun school

		doorlopende leerlijn, ruimte voor maatwerk en het vastgelegd zijn van de vorm van de begeleiding. Scholen-vo:meest tevreden over aanpak begeleiding startende leraren op hun school Startende leraar-vo: ervaren het minst stimulans vanuit de school om zich verder te ontwikkelen als leraar	
2015: de lerarenopleidingen zijn meer betrokken in de begeleiding van startende leraren.			
Startende leraar (1.8 2.3, 2.5)	Scholen-po: geven vaker dan in 2014 speciale ondersteuning aan startende leraren. LO-po: tevredener dan andere sectoren over aandacht in LO voor vaardigheden startende leraren mbt 'verschillen tussen leerlingen'		Scholen-mbo: geven vaker dan in 2014 speciale ondersteuning aan startende leraren. LO-mbo: toename tevredenheid over aandacht tbv vaardigheden startende leraren op de 4 thema's*
2014: Lerarenopleiding is positief over de begeleiding die hun studenten krijgen op de werkplek; scholen zijn tevreden over de afstemming met de LO, maar iets minder positief over de mate waarin de lerarenopleiding rekening houden met de behoeften vanuit de school.			
Stagebegeleiding, aansluiting LO en school (2.1, 2.2)	Scholen-po: meest eens met 4 van de 5 stellingen over afstemming stagebegeleiding met LO		LO-mbo: minst eens met 4 van de 6 stellingen over stagebegeleiding op de werkplek
Studenten (2.4)	Studenten-po zijn het meest positief over 4 van de 7 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO Studenten-po het meest positief over ervaren stimulans vanuit zowel de stageschool als de lerarenopleiding om zich te ontwikkelen tot een goede leraar		Studenten-mbo zijn het minst eens met 4 van de 7 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO Studenten-mbo het minst positief over ervaren stimulans vanuit zowel de stageschool als de lerarenopleiding om zich te ontwikkelen tot een goede leraar

<i>2015: Lerarenopleiding oordelen positief over de begeleiding die hun studenten krijgen op de werkplek; scholen zijn tevreden over de afstemming met de LO.</i>			
Stagebegeleiding, aansluiting LO en school (2.1 en 2.2)	LO-po: meest eens met 5 van de 6 stellingen over stagebegeleiding op de werkplek dan in 2014. Scholen- po: meest eens met stelling over betrokkenheid mentoren van de stagiairs bij leren op de werkplek (zij het met een lichte achteruitgang tov 2014)	LO-vo: minst eens met stelling 'stagebegeleiders weten waar de studenten op de LO mee bezig zijn.'	LO-mbo minst eens met 5 van de 6 stellingen over stagebegeleiding op de werkplek Scholen-mbo: minst eens met stelling over afstemming van de opleiding op de behoeften van de school
Studenten (2.4)	Studenten-po het meest positief over 2 van de 6 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO Studenten-po: afname tevredenheid over 4 van de 7 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO Studenten-po: afname tov 2014 mbt tevredenheid ervaren stimulans stageschool-LO	Studenten-vo: afname tevredenheid met de begeleiding op de stageschool (1 van de 7 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO	Studenten-mbo het minst positief over 2 van de 7 stellingen over de begeleiding en afstemming stageschool-LO